Egzamin z Logiki dla informatyków

Rozwiązania wybranych zadań

1 lutego 2005

Zadanie 6. Poniższy rysunek przedstawia kwadrat kartezjański zbioru $A = \{1, 2, 3, 4, 5\}$ i pozwala opisać relację $\preceq$. Różne pary z A^2 są w relacji $\preceq$, jeżeli można na tym rysunku poprowadzić strzałkę od pierwszej (mniejszej) pary do drugiej (większej) i strzałka ta jest nachylona do prostej poziomej pod kątem przynajmniej takim, jak prosta a, i najwyżej takim, jak prosta b.

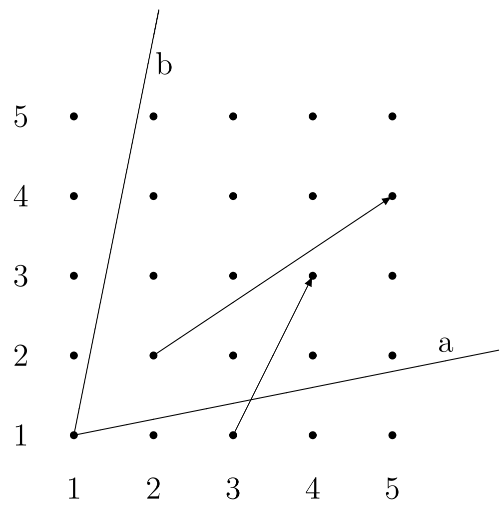

Strzałki znajdujące się na rysunku świadczą o tym, że $(2, 2) \preceq (5, 4)$ oraz $(3, 1) \preceq (4, 3)$. Analizując rysunek łatwo ustalić elementy minimalne w A^2. Są to pary, w których nie może kończyć się żadna strzałka, a więc pary postaci $(1, i)$ oraz $(i, 1)$ dla $i = 1, 2, 3, 4, 5$. Widać też, że elementami maksymalnymi są pary postaci $(5, i)$ oraz $(i, 5)$ dla $i = 1, 2, 3, 4, 5$. Można także przekonać się, że najdłuższy łańcuch w A^2 ma postać

$$(1, 1) \prec (2, 2) \prec (3, 3) \prec (4, 4) \prec (5, 5).$$

Spostrzeżenia te łatwo uogólnia się i pozwala to rozwiązać zadanie 6.

Niech A oznacza teraz dowolny n elementowy ($n \geqslant 5$) zbiór liniowo uporządkowany. Przyjmijmy, że m oznacza najmniejszy element zbioru A, a M – element największy. Oczywiście, $m \neq M$.

Część 3. Przypuśćmy, że $(x, y) \in A^2$ oraz $x, y \neq m$. Wtedy $(m, m) \prec (x, y)$. Oznacza to, że pary (x, y) takie, że $x, y \neq m$ nie są elementami minimalnymi. To spostrzeżenie można też wyrazić stwierdzając, że zbiór elementów minimalnych w A^2 zawiera się w zbiorze

$$X = \{(m, x) \in A^2 : x \in A\} \cup \{(x, m) \in A^2 : x \in A\}.$$

Łatwo dowodzi się, że X jest zbiorem wszystkich elementów minimalnych w A^2, a więc że każda należąca do niego para jest elementem minimalnym. Na przykład, dla każdego $x \in A$ para (m, x) jest elementem minimalnym. W przeciwnym razie musiałaby istnieć inna para (a, b) taka, że $(a, b) \prec (m, x)$. Wtedy zachodziłaby nierówność $a < m$ przecząca definicji m.

Teraz łatwo ustalić liczbę elementów minimalmych. Przekrój zbiorów $\{(m, x) \in A^2 : x \in A\}$ oraz $\{(x, m) \in A^2 : x \in A\}$ jest równy $\{(m, m)\}$. Zbiory te są n elementowe, ponieważ są równoliczne z A. Na przykład, funkcja $f : A \to \{(m, x) \in A^2 : x \in A\}$ zdefiniowana równością $f(x) = (m, x)$ jest bijekcją. Tak więc liczba elementów minimalnych w A^2 jest równa

$$| X | = | \{(m, x) \in A^2 : x \in A\} | + | \{(x, m) \in A^2 : x \in A\} | - | \{(m, m)\} | = 2n - 1.$$

Część 4. Podobnie, jak w przypadku elementów minimalnych, zbiór elementów maksymalnych jest równy

$$Y = \{(M, x) \in A^2 : x \in A\} \cup \{(x, M) \in A^2 : x \in A\}$$

i ma $2n - 1$ elementów. Wszystkie potrzebne fakty dowodzimy analogicznie.

Część 2. Dla każdego zbioru A o przynajmniej dwóch elementach, w zbiorze A^2 bez trudu znajdujemy trzy elementy minimalne: (M, m), (m, m) oraz (m, M). Jeżeli w jakimś zbiorze uporządkowanym są dwa elementy minimalne, to nie ma w nim elementu najmniejszego. Przypuśćmy, że jednak jest element najmniejszy i jest nim para (a, b). Wtedy zachodzą nierówności $(a, b) \preceq (m, M)$ oraz $(a, b) \preceq (m, m)$. Ponieważ pary (m, M) i (m, m) są różne, więc przynajmniej w jednym przypadku mamy nierówność ostrą. Jeżeli $(a, b) \prec (m, M)$, to $a < m$. Przeczy to definicji m. Podobnie w drugim przypadku. Otrzymana sprzeczność świadczy o nieistnieniu w zbiorze A^2 elementu najmniejszego.

Część 6. Zbiór elementów A^2, które są jednocześnie minimalne i maksymalne, to przekrój $X \cap Y$. Obliczymy ten zbiór. Zauważmy, że przekrój pierwszych składników z przedstawień zbiorów X i Y jest pusty (należące do nich pary różnią się pierwszą współrzędną). Podobnie jest w przypadku drugich składników. Ponadto,

$$\{(m, x) \in A^2 : x \in A\} \cap \{(x, M) \in A^2 : x \in A\} = \{(m, M)\},$$

a przekrój ostatniej pary składników jest równy $\{(M, m)\}$. Stąd nietrudno wywnioskować, że

$$X \cap Y = \{(m, M), (M, m)\}.$$

Wobec tego, w zbiorze A^2 są dwa takie elementy, które jednocześnie są minimalne i maksymalne, i są to (m, M) oraz (M, m).

Część 5. Zajmiemy się teraz łańcuchami w A^2. Jeżeli A jest zbiorem n elementowym, to łatwo zdefiniować łańcuch długości n. Tworzą go pary postaci (x, x) dla wszystkich $x \in A$. Pokażemy, że nie można z elementów A^2 utworzyć łańcucha dłuższego. Rozważmy funkcję $f : A^2 \to A$ przyporządkowującą parze (x, y) jej pierwszą współrzędną x. Jest to funkcja rosnącą, a więc warunek $(a, b) \prec (x, y)$ implikuje, że $a < x$. Funkcje rosnące są różnowartościowe. Wobec tego, długość dowolnego łańcucha jest równa liczbie elementów zbioru jego pierwszych współrzędnych. Ponieważ pierwsze współrzędne są elementami A, więc długość łańcuchów nie przekracza $| A | = n$. W A^2 jest łańcuch długości n. Ponieważ fragment łańcucha też jest łańcuchem, więc są też łańcuchy długości 2 oraz $\lfloor n/2 \rfloor$. Nie ma natomiast łańcuchów długości $n+1$, ani $\lfloor \sqrt{2}n - 1 \rfloor$. Nie ma tych ostatnich, gdyż dla $n \geqslant 5$ zachodzi nierówność $n < \lfloor \sqrt{2}n - 1 \rfloor$.

Część 1. Każdy porządek w zbiorze skończonym jest regularny. Wynika to w sposób oczywisty ze znanego i ważnego twierdzenia mówiącego, że w każdym niepustym zbiorze uporządkowanym jest element minimalny. Wystarczy przypomnieć sobie definicję porządku regularnego i/lub twierdzenie 137 ze skryptu.

Udowodnimy jeszcze podane twierdzenie korzystając z zasady indukcji (noetherowskiej dla zwykłego porządku w N, patrz twierdzenie 139 ze skryptu). Weźmy niepusty zbiór uporządkowany A o n elementach i dowolny element $a \in A$. Może jest to element minimalny. W przeciwnym razie, zbiór

$$X = \{x \in A : x < a\}$$

jest niepusty, ma mniej elementów niż A (brakuje w nim np. a) i jest uporządkowany tą samą relacją, co zbiór A. Korzystając z założenia indukcyjnego znajdujemy element $m \in X$, który jest minimalny w zbiorze X. Element m jest także minimalny w zbiorze A. W przeciwnym razie w zbiorze A istniałby element x taki, że $x < m$. Ponieważ $x < m < a$, więc $x \in X$. Przeczy to jednak założeniu o tym, że m jest minimalny w zbiorze X.

Zadanie 2. Rozwiązanie zadania 2 powinno zawierać między innymi dowód zwrotności i symetryczności relacji R. Ten fragment zadania jest bardzo prosty, prawie oczywisty. Wiele osób miało jednak kłopoty z przedstawieniem rozwiązania. Były one spowodowane koniecznością posługiwania się kwantyfikatorami egzystencjalnymi. Te same problemy występują w dowodzie przechodniości relacji R. Zamiast dowodzić, że R jest relacją równoważności pokażemy tylko przechodniość R i zrobimy to bardzo szczegółowo.

Przechodniość relacji R. Przypuśćmy, że mamy funkcję f i posługując się tą funkcją zdefiniowaliśmy relację R. Weźmy trzy liczby naturalne x, y i z takie, że xRy i yRz. Z definicji relacji R wynika, że

$$\exists n, m \in N \; f^n(x) = f^m(y) \;\wedge\; \exists n, m \in N \; f^n(y) = f^m(z).$$

W szczególności, istnieją liczby naturalne n i m takie, że zachodzi równość $f^n(x) = f^m(y)$. Zwrot „istnieją liczby" znaczy, że takie liczby są. Być może nie wiemy jakie to liczby, może ich wyliczenie jest bardzo trudne i tego jeszcze nie zrobiliśmy, a może konkretna wartość tych liczb nie jest dla nas istotna. Ale mamy gwarancję, że one są. Symbole n i m raczej nie oznaczają tych liczb. Pomagają jedynie wyrazić własności, których oczekujemy od tych liczb: jedna z nich powinna pojawić się w równości $f^n(x) = f^m(y)$ w miejscu n, druga – w miejscu m. Jeżeli te liczby są, to albo możemy ustalić ich wartość, albo przynajmniej możemy sobie wyobrażać, że to zrobiliśmy. Wtedy możemy je oznaczyć. Przyjmijmy, że są to liczby a i b. Dokładniej, a jest tą liczbą, która odpowiada symbolowi n, zaś b odpowiada symbolowi m. Liczby a i b zostały więc wybrane tak, aby zachodziła równość $f^a(x) = f^b(y)$.

W podobny sposób z drugiej części założenia możemy wywnioskować, że są liczby c i d takie, że $f^c(y) = f^d(z)$.

Jeżeli $f^a(x) = f^b(y)$, to także $f^{a+1}(x) = f(f^a(x)) = f(f^b(y)) = f^{b+1}(y)$. Nakładając jeszcze raz f na obie strony otrzymanej równości dostajemy równość

$f^{a+2}(x) = f^{b+2}(y)$. Bardzo łatwo przez indukcję dowodzi się, że równość $f^{a+k}(x) = f^{b+k}(y)$ zachodzi dla wszystkich liczb naturalnych k. Wobec tego, zachodzi także równość $f^{a+c}(x) = f^{b+c}(y)$. W ten sam sposób z równości $f^c(y) = f^d(z)$ możemy wywnioskować, że $f^{b+c}(y) = f^{b+d}(z)$. Ponieważ równość jest przechodnia, więc $f^{a+c}(x) = f^{b+d}(z)$. Są więc takie liczby $n = a + c$ i $m = b + d$, że $f^n(x) = f^m(z)$. Tym samym wykazaliśmy istnienie liczb n i m spełniających równość $f^n(x) = f^m(z)$.

Dowiedliśmy więc, że xRz, a przeprowadzone rozumowanie uzasadnia przechodniość relacji R.

Klasy abstrakcji R. Łatwo zauważyć, że jeżeli funkcja f jest zdefiniowana wzorem $f(x) = \lfloor x/2 \rfloor$, to dla dowolnego n odpowiednie, wielokrotne złożenie funkcji f przyporządkowuje liczbie n wartość 0. Zgodnie z definicją relacji R fakt ten oznacza, że $0Rn$. Tak więc 0 jest w relacji R z dowolną liczbą naturalną n. Wykażemy to w sposób bardziej precyzyjny korzystając z zasady indukcji. W dowodzie zastosujemy indukcję noetherowską.

Niech n będzie dowolną liczbą naturalną. Jako założenie indukcyjne przyjmujemy, że własność $0Rm$ zachodzi dla wszystkich liczb naturalnych $m < n$. Chcemy wykazać, że także zachodzi własność $0Rn$. Jeżeli $n = 0$, to zwrotność relacji R gwarantuje, że $0Rn$. Dalej możemy więc zakładać, że n jest liczbą dodatnią. Wtedy

$$f(n) = \lfloor n/2 \rfloor \leqslant n/2 < n.$$

Oznacza to, że dla liczby $f(n)$ możemy skorzystać z założenia indukcyjnego. W ten sposób otrzymujemy, że $0Rf(n)$. Z definicji relacji R bez trudu wynika, że $f(n)Rn$. Ponieważ relacja R jest przechodnia, więc także $0Rn$.

Klasa abstrakcji $[0]$ relacji R wyznaczona przez 0 jest zawarta w zbiorze liczb naturalnych. Wykazaliśmy też, że zawiera wszystkie liczby naturalne. Wobec tego, $[0] = N$. Ponieważ klasy abstrakcji relacji R są niepuste i tworzą podział N, więc R nie może mieć innych klas abstrakcji.

Przygotował Antoni Kościelski